

ODNOS MUSLIMANSKIH GIMNAZIJALACA UNSKO- -SANSKOG KANTONA PREMA KUR'ANU I OSNOVAMA ISLAMA – ISLAMSKIM ŠARTIMA (NAMAZ, POST, ZEKAT I HADŽ)

Haris ISLAMČEVIĆ

UDK 342.731:061.1EU 2:321.7

SAŽETAK: Imajući u vidu da moderni čovjek proživljava svojevrsnu krizu religijskog identiteta koji rezultira između ostalog i ne izvršavanjem ili napuštanjem temeljnih praktičnih osnova Vjere, u ovom radu razmatrali smo odnos srednjoškolaca Unsko-sanskog kantona prema Kur'anu i temeljnoj vjerskoj praksi. Nakon provedenog istraživanja na temelju rezultata ispitivanja ciljne grupe, u radu su prezentirani pokazatelji o odnosu gimnazijalaca USK prema tradicionalnim formama religioznosti, te stanju vjerske prakse kod gimnazijalaca s područja Unsko-sanskog kantona na kraju srednjoškolskog obrazovanja.

Ključne riječi: muslimanski gimnazijalci Unsko-sanskog kantona, namaz, post, zekat, hadž

Uvod

Stvaranjem čovjeka i njegovim spuštanjem na Zemlju, Uzvišeni Bog ga nije ostavio bez kontakta sa Sobom. Prvi način putem kojeg je čovjek ostvarivao taj kontakt je Božija Objava. Dolaskom na ovaj svijet, čovjek biva zadužen određenim dužnostima. Temeljna čovjekova dužnost se manifestuje kroz obavezu spoznaje i obožavanja Uzvišenog Boga, kako On to ističe u Časnom Kur'anu.¹ Etimološki motreno, riječ religija potječe od latinske riječi *religare*, što znači ponovo se svezati, prepovezati.

Dakle, religija predstavlja čovjekovu povezanost sa transcendentnim Bićem, odnosno sa Bogom.

Islam nije samo skup vjerovanja. On je savršen sistem koji objedinjuje doktrinarni (vjerovanje), obredoslovni (religijska praksa, obredi), te moralno-etički nauk. Jedna od karakterističnijih kur'anskih rečenica koja se na mnogo mjesta ponavlja jeste ona u kojoj se uz vjerovanje spominje i činjenje dobrih djela. To implicira da samo vjerovanje nije dovoljno za čovjekovo dosezanje Božije milosti, nego je potrebno da vjerovanje bude i praktički potvrđeno.

Obredoslovni sistem muslimana se sastoji iz svjedočenja Božije jedinoće, i svjedočenja da je Muhammed Božiji rob i Njegov poslanik, obavljanja molitve (namaza), posta, zekata i hadža. Bez uvažavanja i slijedenja ovih pet principa osoba se ne može smatrati potpunim pripadnikom islama. Briga za mlade je u tradiciji muslimana jako izražena. Mladost je plodonosni period čovjekovog života, jer u tom periodu mladi čovjek osmišljava svoj život. Imajući to u vidu, muslimanski moralni nauk je taj period označio kao period velike odgovornosti, što se potkrjepljuje činjenicom da, shodno govoru Glasnoše Božije riječi, blagoslovljenog

¹ *A ljude i džine sam stvorio samo da Me obožavaju.* Kur'an 51:56.

Muhammeda, prvo od četiri pitanja za koja će osoba odgovarati pred Gospodarom jeste kako je provela svoju mladost.²

U istraživanju koje je pred nama pažnja je usmjerena ka muslimanskim gimnazijalcima i njihovom odnosu prema tradicionalnoj vjerskoj praksi, s ciljem ustanovljivanja opće tendencije odnosa mladih prema njoj.

U njemu su prvo određene metodološke postavke istraživanja koje se odnose na: svrhu i ciljeve istraživanja, ispitanike, zadatke istraživanja, metode istraživanja, postavljene hipoteze, te naučni doprinos istraživačkog rada.

U istraživanju su anketirani učenici i učenice završnog razreda gimnazija Unsko-Sanskog kantona, te kao svojevrstnu kontrolnu grupu anketirani su učenici i učenice završnog razreda Medrese "Džemaludin Čaušević" u Cazinu. Odgovori dobiveni na postavljena pitanja u anketi su dijelom očekivani, ali, djelomično i iznenađujući. U zaključcima su dati prijedlozi koji su proizašli iz empirijskoga istraživanja u radu spram odnosa prema tradicionalnoj religijskoj praksi. Dobronamjernog su karaktera s ciljem ukazivanja na propuste u poimanju i prakticiranju vjere kod današnje omladine.

Metodološke postavke istraživanja

Kako bi se istraživanje sprovelo što efikasnije neophodno je prije toga, pravilno postaviti metodološke parametre koji za cilj imaju da se što tačnije, preciznije i objektivnije dođe do podataka potrebnih za analizu i interpretaciju. Te postavke odnose se na: svrhu i ciljeve istraživanja, ispitanike, zadatke istraživanja, metode istraživanja, postavljene hipoteze, naučni doprinos istraživačkog rada, kao i ključne riječi.

Svrha i ciljevi istraživanja

Utvrđiti odnos gimnazijalaca USK prema tradicionalnim formama religioznosti i tradicionalnim institucijama

Ispitanici

Ispitanici su bili učenici završnih razreda gimnazija Unsko-Sanskog kantona te učenici Medrese "Džemaluddin Čaušević" u Cazinu. Za kompletno istraživanje dobivena je pismena saglasnost Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-Sanskog kantona.

Zadaci istraživanja

- Istražiti odnos gimnazijalaca prema tradicionalnoj religioznosti;
- Istražiti odnos gimnazijalaca prema tradicionalnim institucijama;
- Prikupljene podatke statistički analizirati i interpretirati.

Hipoteze

Polazište istraživanja je od pretpostavke da, shodno općim promjenama u odnosu prema tradicionalnim vjerskim institucijama, te Tradiciji uopće, očekuje se i promjena odnosa gimnazijalaca prema tradicionalnim formama religioznosti.

Ta promjena doprinijeti će zanemarivanjem temeljnih dužnosti tradicionalne religioznosti (namaža, posta), te neredovnom ili, čak, u znatnom procentu, općim izostankom njihovoga prakticiranja uopće (npr. namaza, učenja Kur'ana), dok smatramo da će prema materijalnim vjerskim dužnostima većina učenika iskazati pozitivan odnos, odnosno da će iskazati želju za izdvajanjem zekata, te obavljanjem hadža.

Naučni doprinos

Koliko je poznato iz dostupnih izvora, ovo je prvo istraživanje ovakvog tipa na području Unsko-Sanskog kantona, a dobiveni rezultati empirijskog dijela istraživanja pružit

će informaciju o stavovima muslimanskih gimnazijalaca prema tradicionalnim muslimanskim vjerskim institucijama.

Odnos muslimanskih gimnazijalaca Unsko-Sanskog kantona prema Kur'anu

Prema učenju islama, postoje dva načina putem kojih Bog ukazuje na svoje prisustvo. To je putem kreacije (stvaranjem svijeta i života) i putem relevacije (Objave). Čin božanske Objave, kao kreacijski i relevacijski čin, moguće je motriti iz različitih duhovnih perspektiva. Kroz prizmu teološke literature, on se uglavnom promatra kao epistemološki i kosmopovjesni čin. Pored što putem Objave se spoznaje Istina i uspostavlja Dobro kao Bitak svijeta, Objava otkriva ljepotu svjetova koja se podjednako manifestira na stranicama nebeske Knjige, Prirode i povijesti. (Hafizović 1996.) Tokom povijesti, božanski Duh se otkrivao kroz više objava, a punina relevacije zaokružena je posljednjom Božijom Objavom ili posljednjim Božijem obraćanjem svijetu – Kur'anom.

Kur'an sadrži opće principe i koncepcije, čija je tehnička razrada i primjena ostavljena ljudima. (Đozo 1972.)

Prema datim okolnostima, potrebama, problemima života i prema razvojnim mogućnostima očekuje se da te koncepcije i realiziraju. Vrlo značajno je, gotovo "revolucionarno", to što Kur'an u primjeni Objave unosi ljudski, društveni faktor i pridaje mu veliki značaj. Jedna od bitnih karakteristika kur'anske misli jeste njena puna otvorenost prema svijetu i životu te njena dinamičnost i dijalektičnost. Otvorenost i širina kur'anske misli jasno se očituje i potvrđuje u svim svojim detaljima, ostavljena je mogućnost čovjeku, odnosno društvu, da u datom historijskom razdoblju, u datim okolnostima i prema datim

² Ibn Mesud prenosi da je Poslanik, 'alejhiss-selam rekao: *Na Sudnjem danu ljudske noge se neće pomaknuti od Gospodara sve dok čovjek ne bude ispitan o pet*

stvari: o životu – u što ga je protraćio; o mladosti – u šta ju je potrošio; o imetku – odakle i kako ga je stekao i kako ga je utrošio; o tome je li radio u skladu s onim

što je znao. Hadis bilježi Tirmizi. *Enciklopedija hadisa*, s arapskog preveli F. Pašanović i dr., Libiris, Sarajevo, 2012, tom X, str. 406.

mogućnostima kreira svoju vlastitu predstavu i traži odgovarajuću formu za praktičnu primjenu određene koncepcije. Ovim činom, čovjekovom razumu je ukazano veliko

povjerenje koji će, na osnovu koncepcija, u vremensko-prostornoj dimenziji u kojoj egzistira, učenje islama implementirati.

U istraživanju je tretirano pitanje

koliko često ispitanici imaju kontakt sa Kur'anom, koliko često ga recitiraju, čitaju njegove poruke, i na taj način budu u prilici da iste u praksi implementiraju.

Tabela 1. Struktura odgovora na pitanje: Kur'an:

Odgovori		Učestalost odgovora	Odgovori u %
Validno	Redovno učim (recitiram)/čitam prevod/slušam njegovo učenje	20	8,2 %
	Povremeno učim (recitiram)/čitam prevod/slušam njegovo učenje	116	47,7 %
	Učim(recitiram)/ Čitam kako bih sevab poklonio nekom od svojih umrlih	38	15,7 %
	Ne učim(recitiram)/čitam prevod /slušam njegovo učenje nikada	40	16,5 %
	Ne želim se izjasniti	19	7,8 %
	Otvorenih odgovora	10	4,1 %
	Ukupno	243	100,0 %
Nisu odgovorili		0	0 %
Ukupno		243	100,0 %

Iz tabele se zaključuje da većina ispitanika povremeno uče (recitiraju) ili slušaju posljednju Božiju Objavu. Nezanemariv je broj onih koji nikako ne ostvaruju kontakt s Kur'anom (16.5% ispitanih). Individualni odgovori koji su ispitanici navodili (njih 10, odnosno 4.1%) su usmjereni ka tome da pronalaze dovoljno vremena za učenje Kur'ana. U rubrici koja je predviđena za upisivanje vlastitog odgovora (4.1. % ispitanika) je upisalo da Kur'an recitiraju/čitaju prijevod samo za vrijeme blagoslovljenog mjeseca Ramazana. U Medresi, 15 ispitanika, odnosno 50% Kur'an redovno recitiraju/čitaju prevod ili pak slušaju njegovo recitiranje, 13, odnosno 43.4% povremeno to čine, zabilježili smo 1 odgovor (3.3%), koji pokazuje da to čine kako bi sevap od učenja poklonili nekom

umrlom, te 1 odgovor (3.3%) da Kur'an ne recitira/čita prevod/ sluša recitiranje nikada.

Odnos muslimanskih gimnazijalaca Unsko-sanskog kantona prema osnovama islama – islamskim šartima (namaz, post, zekat i hadž)

U nastavku rada ćemo prezentirati odnos gimnazijalaca prema temeljnoj vjerskoj praksi. Rezultate ćemo predstaviti onako kako je i vjerska praksa tradicionalno rangirana.

Namaz – stup vjere

Namaz je, kao što je poznato, druga temeljna muslimanska dužnost. Po značaju dolazi odmah iza očitovanja vjere u Boga (Đozo 1971). On

je temelj vjere, stup čvrstog uvjerenja i vrhunac djela kojima se približava Bogu te vrhunac svih vidova pokornosti. Milostivi je propisao da Mu se robovi Njegovi pet puta dnevno obraćaju kroz posebnu formu. Svaka namaska radnja u sebi krije mnoštvo simbola³ od kojih učenje Kur'ana kao svojevrsni razgovor sa Stvoriteljem daje prednost nad ostalim obredima: postom, zekatom, hadžom, i dr. Namaz u sebi sadrži više dimenzija. Duhovna dimenzija je svakako najznačajnija, a jedan od duhovnih smislova namaza jeste *sjećanje* na Boga koje se kroz namaz treba postići.⁴

Sjećanje na Boga (*zikr*) koje se stječe kroz skrušenost i prisutnost u namazu, od čovjeka treba da učini korisnijim društvenim faktorom⁵, te da odvraća od svega lošeg, ružnog, i nedostojnog Božijeg namjesnika.⁶

³ Osim razgovora sa Allahom kroz učenje Kur'ana na stajanju (kijamu), rukuom (pregibanjem u namazu) i sedždom (spuštanjem lica na tlo) se iskazuje potpuno poštovanje Gospodara. Sedždom klanjač doživljava vrhunac namaza jer u tim trenucima se osjeća najbliže prisutnim Gospodaru, shodno

hadisu kojeg bilježi Muslim od Ebu Hurejre koji prenosi da je Poslanik, 'alejhis-selam kazao: *Čovjek je najbliži Allahu kad je na sedždi*. O simbolima namaza, njegovim tajnama pog. El-Gazali, *Oživljavanje vjerskih znanosti*, knjiga I, str. 449.

⁴ Ovaj duhovni aspekt Svemilosni ističe

u 14. stavku 20. kur'anske sure *Tāhā*: *Nema drugog boga osim Mene, pa Meni robuj i namaz klanjaj da bi se Mene sjeća!* (...)*kod Allaha je najugledniji koji je najkorisniji ljudima* Kur'an 49:13

⁶ *I namaz klanjaj ti! Doista, namaz odvrća od razvratata i ogavna djela! I sjećati se Allaha poslušnost je najveća!* Kur'an 29:45

Tabela 2. Struktura odgovora na pitanje: Dnevne namaze:

Odgovori		Učestalost odgovora	Odgovori u %
Validno	Redovno obavljam	22	9.1 %
	Povremeno obavljam	96	39.5 %
	Obavljam samo neke od dnevnih namaza	35	14.4 %
	Ne obavljam uopće	56	23.0 %
	Ne želim se izjasniti	25	10.3 %
	Otvorenih odgovora	9	3.7 %
	Ukupno	243	100.0 %
Nisu odgovorili		0	0 %
Ukupno		243	100.0 %

Od ispitanika, njih 22 ili 9.1 % je odgovorilo da namaz redovno obavljaju. Zanimljivo je istaći da od 22 ispitanika koja su odgovorila da namaz redovno obavljaju, njih 11, odnosno 50.0% je iz jedne škole (Gimnazije u Bužimu), i od tih 11, sve su djevojke. Generalno, što se tiče dnevnih namaza, 18 od 22 učenika ili 81.8% su djevojke. S druge strane, 56 ispitanika

ili 23 % je kazalo da namaz uopće ne obavljaju.

Gledajući po školama, zabilježen je slučaj u jednoj od anketiranih gimnazija, da niko od ispitanih namaz redovno ne obavlja. Objedinjeni otvoreni odgovori dobiveni na ovom pitanju se mogu iskazati kao: namaz obavljam kad stignem, i to je odgovor 3.7 % ispitanika. U cazinskoj Medresi

na ovo pitanje je dobiven sljedeći rezultat: 28 od 30, odnosno 96.4% je zaokružilo da namaz redovno – svaki dan obavljaju, 1 odgovor ili 3.3 % je glasilo da namaz povremeno obavlja, i 1 ispitanik, odnosno 3.3% se nije htio izjasniti.

Sljedeće pitanje se odnosilo na osjećaj koji učenik osjeti ukoliko ne obavi niti jedan namaz dnevno.

Tabela 3. Struktura odgovora na pitanje: Ako ne obavim niti jedan namaz dnevno osjećam se:

Odgovori		Učestalost odgovora	Odgovori u %
Validno	Odlično	0	0 %
	Ne osjećam se najbolje	44	18.1 %
	Osjećam da me “kopka” u duši	125	51.4 %
	Ne razmišljam o namazu uopće	25	10.3 %
	Ne želim se izjasniti	40	16.5 %
	Otvorenih odgovora	9	3.7 %
	Ukupno	243	100.0 %
Nisu odgovorili		0	0 %
Ukupno		243	100.0 %

Blagoslovljeni Glasonoša – Dopršitelj Božije Riječi je često naglašavao da u namazu nalazi najveće zadovoljstvo, da namaz za njega predstavlja trenutke najvećeg ushićenja, zanosa, radosti, mira i blaženstva (*kurrat ajn*). Većina ispitanika je odgovorila da osjećaju duševni nemir, ukoliko ne obave niti jedan

namaz, a upravo “ono što nas peče i ne da mira”, odnosno uznemirava, Poslanik, ‘alejhis-selam je nazvao grijehom.⁷

⁷ Nevas ibnu Sem’an r.a. priča da je Allahov Poslanik, ‘alejhis-selam rekao: “**Najbolje dobro djelo je lijepa čud, a grijeh je ono što ti buni i uznemiruje dušu i što ne**

Što se tiče učenika Medrese, većina njih, dakle 23 odnosno 76.7% je također zaokružilo treću opciju

želiš da svijet sazna.”(Muslim) Mehmed Handžić, *Es-Summe* (41 hadis s prijevodom i komentarom), dvadeset i sedmi hadis, bez imena izdavača, Sarajevo, 1968, str. 33 – 34.

– Osjećam da me “kopka” u duši. Dva ispitanika ili 6.7% je odgovorilo da im se nikad ne dogodi takva situacija, jer namaz redovno obavljaju.

Zajednica je potrebna čovjeku i ona je sastavni dio njegovog života. Čovjek, kao Božije stvorenje, je predodređen da živi u zajednici. Čak i etimološki, riječ s kojom se označava čovjek – *insan*, implicira na biće društva, biće koje ima potrebu se družiti. Gospodar Svjetova želi da zajednica omogući svim ljudima, bez obzira na njihovu vjersku, nacionalnu ili rasnu

pripadnost, normalan i dostojanstven život i da pripremi atmosferu da se svakom pojedincu omoguće pretpostavke za njegovo slobodno prosuđivanje o svim pitanjima ljudskog egzistiranja, a posebno spoznaje Onoga Koji ga je stvorio. Džemat ili svakodnevno okupljanje muslimanskog kolektiviteta pet puta dnevno na jednom mjestu, isključivo je specifikum ummeta Muhammeda, ‘alejhis-selam.

Kriza tradicionalne religioznosti se odražava i na sami namaz. On se ogleda u nekoliko stvari:

- u pogledu izvršavanja namaza – rezultati prvog pitanja ukazuju na to, a gdje je njih 9.1% se izjasnilo da namaz redovno obavljaju;
- u pogledu gubljenja osjećaja za džemat, što će kroz naredno pitanje biti elaborirano,
- u pogledu reduciranja obaveze obavljanja namaza – kao primjer naveden je obavljanje namaza uz Ramazan.

Zbog značaja odlaska i boravka u džematu, učenici smo anketirani koliko često posjećuju džamiju.

Tabela 4. Struktura odgovora na pitanje: Džamiju posjećujem:

Odgovori		Učestalost odgovora	Odgovori u %
Validno	Redovno – svaki dan	4	1.6 %
	Samo petkom zbog džume-namaza	21	8.6 %
	Samo uz ramazan	136	56.0 %
	Samo prilikom dženaze	2	0.8 %
	Samo na bajram-namaz	10	4.1 %
	U džamiju nikako ne idem	11	4.6 %
	Ne želim se izjasniti	25	10.3 %
	Otvorenih odgovora	34	14.0 %
	Ukupno	243	100.0 %
Nisu odgovorili		0	0 %
Ukupno		243	100.0 %

Iz odgovora učenika uočljivo je da većina njih, 136 ili 56% džamiju posjećuju samo uz blagoslovljeni mjesec Ramazan. Ovim podatkom se konstatira odsustvo omladine iz vjerskog života sredine, a što ujedno i potvrđuje jednu od teza istraživanja, a to je teza o prisutnosti krize tradicionalnih institucija.

Kad je posrijedi kontrolna grupa, učenici Medrese, kod njih je primjetna posjeta džematu samo petkom (radi džume namaza). Upravo njih 13, odnosno 43.3% je zaokružilo ovaj ponudeni odgovor. Samo 9 odgovora ili 30% je bilo da džamiju posjećuju redovno – svaki dan. 7 ili 23.3 % je bilo otvorenih odgovora i oni su otprilike imali

sličnu formu: kad sam kod kuće, džamiju posjećujem (odlazim na namaz).

U prvom djelu rada je istaknuto važnost pozitivnog uzora djeci od strane roditelja i u pogledu prakticiranja vjere. Kroz sljedeće pitanje je istraženo koliko se namaz obavlja u kući, i kako redovno obavljanje namaza od strane ukućana bi djelovalo na ispitanike.

Tabela 5. Struktura odgovora na pitanje: Namaz u mojoj kući:

Odgovori		Učestalost odgovora	Odgovori u %
Validno	Se redovno obavlja	62	25.5 %
	Se povremeno obavlja	117	48.1 %
	Se nikako ne obavlja	44	18.1 %
	Ne želim se izjasniti	14	5.8 %
	Otvorenih odgovora	6	2.5 %
	Ukupno	243	100.0 %
Nisu odgovorili		0	0 %
Ukupno		0	100.0 %

U pogledu religijske prakse kod kuće, u ovom slučaju namaza, primjetno je da se on većinom povremeno obavlja, za što se izjasnilo 117 ispitanika, ili 48.1%, dok 18.1% ili 44 ispitanika su zaokružila da se namaz nikako kod kuće ne obavlja. To potvrđuje tezu da iako djeca imaju prilike

teorijski da se upoznaju sa svojom vjerom, praktični dio kojeg kod kuće nemaju djeluje na njih da ono teoretski usvojeno, u praksi ne primjenjuju.

Kućna atmosfera po ovom pitanju kod učenika Medrese je pozitivnija; 26 njih, odnosno 86.7% je odgovorilo da se namaz u njihovoj kući redovito obavlja.

2 ili 6.7% odgovora su bila da se namaz kod njihove kuće nikako ne obavlja.

Koliko odnos ukućana (prije svega roditelja) bi stimulatивно djelovao da i djeca (omladina), u ovom slučaju ispitanici – gimnazijalci, redovno namaz obavljaju, ukazuje odgovor na sljedeće potpitanje:

Tabela 6. *Struktura odgovora na pitanje: Ukoliko bi se namazu mojoj kući redovno obavljao:*

Odgovori		Učestalost odgovora	Odgovori u %
Validno	Redovno bih i ja klanjao-la	110	61.4 %
	Nekad bih se priključio-la namazu	54	30.2 %
	Ne bih uopće klanjao-la	3	1.7 %
	Otvorenih odgovora	12	6.7 %
	Ukupno	179	100.0 %
Nisu odgovorili		0	0 %
Ukupno		179	100.0 %

110 odgovora ili 61.4% ispitanika jasno ukazuje na potrebu afirmiranja vjerske prakse i u kućama. I kod učenika Medrese, 26 njih, odnosno 96.3% bi se redovno priključilo zajedničkom namazu u kući kada bi se obavljao i 1, odnosno 3.7% izjasnio se da bi to povremeno učinio.

Savm (post) – dar i duhovna institucija religijske tradicije islama

U procesu formiranja čovjekove ličnosti i usmjeravanju njegove aktivnosti, pored vjere u Boga, zatim namaza kao prve praktične vjerske dužnosti, post (*sijam*)⁸ zauzima posebno

mjesto, i njemu pripada značajna uloga u razumijevanju ljudskih osobina u njemu i oplemenjivanju i humaniziranju njegove duše (Đozo 1972b).

Post ili *sijam* se ogleda u apstinenaciji ne samo od jela i pića, te tjelesnih užitaka od pred zoru do iza zalaska sunca, nego i od svega što

⁸ “Post kao dar i kao duhovna institucija religijske tradicije islama etimologijom arapskog pojma *sawm* i *siyam* naviješta razdoblje u kojem zašućuje ilovačna maska ljudskoga bića, kako bi progovorili duhovni organi stvarne, suštinske fizionomije ljudskoga bića. Stoga se i kaže da postiti znači dosegnuti zenitnu tačku duhovnoga rasta u kojoj se pogledom Stvoritelja zaklanja gledanje suštine stvari očima stvorenja; istinski postiti znači motriti iskonsku prirodu stvari snagom Istine koja svlači egzistencijalne maske stvari i bića, a ne vrlinom privida koji se zaustavlja na pjeni Bitka i na izvanjskoj kori Postojanja. Drugim riječima, vrlinom istinskog, suštinskog posta zatvaramo stranice fizičkog svijeta, kako bi otvorili obzorja metafizičkog svijeta; pečat šutnje stavljamo na fizičke organe našeg pojavnog, protežnog bića (al-’Ada’) kako bi dali priliku da u nama progovore duhovni organi našeg unutarnjeg, istinskog, suštinskog i svjetlosnog bića (al-jawarih); to su duhovni organi transcendentne spoznaje u nama:

duša (al-ruh), srce (al-fuad), stvaralačka imaginacija (al-khiyal) i intelekt (al-’aql) koji ne prebivaju u prevlasti obzornog, horizontalnog, tmastog, kozmičkog, kvantitativnog vremena, već jedino i isključivo u prevlasti vertikalnog, okomitog, zenitnog, kvalitativnog vremena kao izrazitog vremena duše, intelekta, stvaralačke imaginacije i srca. S takvim organima transcendentne spoznaje i unutar vertikalnog, zenitnog i istinskog vremena mi svoje vidno polje pomjeramo sa pojava stvari na same esencije stvari, sa prolaznih i propadljivih oblika stvari na bezobličnu i neprolaznu zbilju stvari, na njihovu iskonsku, netaknutu, djevičansku, rajsku prirodu. Primjer ulaska u takvu, sasvim novu dimenziju postojanja i izlaska na kvalitativno drukčije horizonte spoznaje i duhovnog izrastanja Kur’an nam nudi kroz primjer hazreti Merjeme koja veli: “Zavjetovala sam se Milostivome postom šutnje, i danas ni sa kim od ljudskog roda zboriti neću (Maryam, 26),” to jest danas neću komunicirati sa civilizacijom zaborava, već sa svjetovima vječitog zikra,

živog sjećanja i nezaborava. Umjesto da sama zbori sa svijetom zaboravnosti, po nalogu Božijem Merjema je pustila da govori metafizička strana njene ljudske osobe, da progovori Duh Božiji i Riječ Božija na usta njena tek rođena djeteta, koje je najdublje tajanstvo svoje majke i kome Bog daruje naslove Ruhullah i Kalimatullah, jer je njeno čedo, Mesih, na izravni nalog Riječi Božije začet po Duhu Pouzdanom, Džibrili Eminu. To je živi svetopovijesni, kur’anski primjer i neizbrisiva slika o tome kamo i nas treba voditi naš post i u kakvu duhovnu zbilju nas on treba preobličiti i ugliniti.” Rešid Hafizović, “Ramazanskim postom dodirujemo iskonsku prirodu stvari” profesorovo predavanje u institutu “Ibn Sina” održano 17.07.2014., tekst dostupan na: <http://ibn-sina.net/bs/tekstovi-i-predavanja/1781-ramazanskim-postom-dodirujemo-iskonsku-prirodu-stvari.html>, a audio zapis cjelokupnog predavanja je dostupan na <https://www.youtube.com/watch?v=JOhhOdFondw>, učitano: 06.09.2014.

bi u duhovnom smislu moglo biti kvalificirano kao ružno⁹ kao što je laž, ogovaranje, ružan i bestidan govor, nedolično ponašanje, i sl. Onaj ko na ovaj način post ne bude doživljavao, govorio je Blagoslovljeni Muhammed, nema potrebe da ne konzumira vodu i da se izgladnjuje, od čega nikakve koristi u vjerskom, duhovnom, eshatološkom smislu neće imati. Temeljni smisao posta, u duhovnom smislu, ima ostvarenje *takvaluka* (Hasanović 2011).

Takvaluk podrazumijeva postizanje izražene svijesti o sebi, svojoj slabosti i nemoći i svijesti o svome Gospodaru i Njegovoj svemoći, te na osnovu toga pružanje više pažnje i prostora duhovnim vrijednostima u odnosu na materijalne, aktiviranje duha, duše, a sputavanje nefsa (ega, niskih poriva i strasti). Iz te jako izražene svijesti rađa se odgovornost čovjeka za sebe, svoje postojanje, rezultate svoga rada, ali i sve one koji se nalaze u njegovoj blizini. Osoba koja posjeduje *takvaluk*,

koja osjeća Božiju svemoć svuda oko sebe jasno zna svoj cilj u životu, krajnje racionalno koristi vrijeme i potpuno je predana onome što čini, jer je svjesna da za svaki trenutak i svaki pokret treba odgovarati. U riječima Allahovog Poslanika post predstavlja povjerenje (emanet)¹⁰ kojeg pravovjerni ljubomorno trebaju čuvati.

Pored duhovnog smisla, bitno je navesti i njegov zdravstveni, te socijalni smisao. Poslanikova, 'alejhis-selam izjava: *Postite, ako želite zdravi biti*¹¹, postala je pravilo savremene medicine. O tom fenomenu se može pronaći u medicinskoj literaturi određen broj članaka na svim svjetskim jezicima. Naročito post je značajan za zdravlje savremenog čovjeka, gdje mu tehnološka ekspanzija uzima polahko njegove funkcije, kao i što je u današnjem svijetu zarobljen i zaokupljen materijalizmom, čiji rezultat se može vidjeti u prekomjernom uživanju i nekretanju, što izaziva razna oboljenja poput kardio-vaskularnih oboljenja, oboljenja

krvnih sudova, šećerne bolesti, i sl. No i ovo vrijeme karakteriše i pojava vakuuma u pogledu moralnih normi i duhovnih vrijednosti, gdje nastaje nered. Narušene su stabilne norme ponašanja, što se manifestuje kroz način i stil oblačenja, konzumiranje alkohola i narkotika. Sve ovo trasira put ka deformaciji ljudske ličnosti i punog otuđenja čovjeka, i od svega ovoga – post nas čuva – kako je lijepo istakao Muhammed, 'alejhis-selam: *Post je štit*¹² (post vas čuva i duhovno i tjelesno).

U socijalnom smislu, post u čovjeku podstiče i razvija smisao za humanizam i socijalnu pravdu. Kroz post čovjek je u prilici da razumije onog koji nema osnovne egzistencijalne uvjete življenja. Jer osobno doživljena glad je najbolji način razumijevanja gladnih.

Kroz tri pitanja je istražen odnos ispitanika prema prakticiranju ramazanskog posta, prakticiranju namaza za vrijeme posta, kao i doživljaj ramazanskog posta.

Tabela 7. Struktura odgovora na pitanje: Uz Ramazan:

Odgovori		Učestalost odgovora	Odgovori u %
Validno	Redovno postim	130	53.5 %
	"Šaram"- postim samo neke dane	83	34.2 %
	Postim samo uoči Noći Kadr	3	1.2 %
	Ne postim nikako	17	7.0 %
	Ne želim se izjasniti	4	1.6 %
	Otvorenih odgovora	6	2.5 %
	Ukupno	243	100.0 %
Nisu odgovorili		0	0 %
Ukupno		243	100.0 %

⁹ "Dakle, četiri temeljne čvorišne tačke koje zovemo duhovnim organima transcendentne spoznaje, duša, um, srce i kreativna imaginacija. Ako snagom i vrlinom tih organa budemo ispostili post, onako kako standardi vjere to zaista postavljaju i traže i Božanski nauk od nas očekuje, naš nauk neće biti samo to da ćemo dotaknuti i vlastitu i iskonsku prirodu svega što je u makro i mikro kosmosu, nego ćemo za nagradu dobiti ono što sam Allah dž.š. kaže u jednom hadisu 'svako djelo potomka Ademova na zemlji pripada njemu, samo je post Moj i Ja sam nagrada za njega'" izjava prof. Rešida Hafizovića za FENA-u,

17.07.2013, dostupno na: <http://www.klix.ba/vijesti/bih/hafizovic-ramazanskim-postom-dodirujemo-iskonsku-prirodu-stvari/130717145>, učitano: 05.09.2014.

¹⁰ *Post je povjerenje (emanet), pa čuvajte ono što vam je povjereno!* Hadis bilježi el-Haraiti u poglavlju "Mekarimul-ahlak", prenoseći ga od Ibn Mesuda, dobrim nizom prenosilaca. Imam Gazali ističe da svaki oblik služenja dragom Bogu ima svoj izvanjski oblik (zahir) i svoj unutarnji (batin), ljusku i srčiku. "Ljuska ima svoje slojeve, a svaki sloj ima svoje opne. Sad je na tebi izbor – da se zadovoljiš ljuskom na užtrb srčika, ili da se prikloniš

osobama koje zavladaše srcima", napisao je on. Vidi v.: el-Gazali, *Oživljavanje vjerskih znanosti*, knjiga II, str. 101.

¹¹ Od Ebu Hurejre se prenosi da je Poslanik 'alejhis-selam, rekao: *Borite se (na Božijem putu), pa ćete zaraditi; postite pa ćete zdravi biti; i putujte, pa ćete biti imućni* (bilježi Taberani) Vidi v.: *Enciklopedija hadisa*, tom III, str. 227.

¹² Hadis bilježe Buhari i Muslim, prenoseći ga od Ebu Hurejre, a hadis u cjelosti glasi: *Post je štit. Kada je neko od vas postač, neka se ne prepire i ne glupira. Ako se neko želi s njime posvađati ili ako ga grdi neka kaže: "Postač sam, postač sam!"* El-Gazali, *Oživljavanje vjerskih znanosti*, knjiga II, str. 95.

Na pitanju praktíciranju ramazan-skog posta primjetno je zanemarivanje ovog stupa islama. Nešto iznad polovice ispitanih, taènije 53.5%, odnosno njih 130 se je izjasnilo da

ramazanski post redovno praktíciraju. Njih 34.2% poste samo neke dane, dok 7% je kazalo da nikako ne poste.

S obzirom da oni koji su se izjasnili da redovno, ili povremeno, ili

samo uèi Noèi Kadr poste (njih ukupno 216, odnosno 88.9%), imali su priliku da se izjasne i o izvršavanju namaza za vrijeme posta. Odgovori su bili sljedeèi:

Tabela 8. *Struktura odgovora na pitanje: Dok postim, namaz:*

Odgovori		Uèestalost odgovora	Odgovori u %
Validno	Redovno obavljam	129	59.7 %
	Klanjam samo teraviih-namaz	54	25.0 %
	Postim, ali ne obavljam namaz	33	15.3 %
	Ukupno	216	100.0 %
Nisu odgovorili		0	0 %
Ukupno		216	100.0 %

Iz odgovora na ovo pitanje uoèljivo je da većina (njih 59.7%) za vrijeme posta, namaz redovno obavljaju. Èetvrtina onih koji su se prethodno izjasnili da post praktíciraju, u pogledu namaza uz ramazan su kazali da samo obavljaju teraviih-namaz. U poređenju sa 1. pitanjem (Tabela 2.) gdje je samo 22 ili 9.1% ispitanika kazalo da namaz redovno obavljaju, uz mjesec Ramazan gimnazijalci ipak imaju intenzivniji odnos prema namazu, kojeg tad 129 ili 53.1% redovno obavljaju, dok 75.3% ih bar poneki dnevni namaz obavi (taènije jaciju

-namaz, u èijem sklopu se obavlja i teraviih-namaz). Također ovo implicira i redovniji odlazak u džamiju, koji je van Ramazana u procentima iznosio 10.2%, a u Ramazanu 56 %.

Kod uèenika Medrese, njih 28, odnosno 93.4% su se izjasnili da redovno poste, dok 2 odgovora ili 6.6% su bila da "poste samo neke dane".

U pogledu obavljanja namaza uz Ramazan, svih 30 ili 100% su se izjasnili da za vrijeme ramazanskog posta, namaz redovno obavljaju.

Anketirani uèenici su dvanaest godina pohađali èasove islamske

vjeronauke. Na èasovima vjeronauke su mnogo puta se susretali s temom posta, gdje su njihovi vjerouèitelji/ce govorili, prije svega, da je ramazanski post stroga osobna obaveza zdravog, punoljetnog, i uraèunljivog muslimana i muslimanke, te da je post mjeseca Ramazana jedan od temeljnih stupova islama. Kroz istraživanje je istražen njihov doživljaj ramazanskog posta na kraju srednjoškolskog obrazovanja. Rezultati i u ovom segmentu ukazuju na krizu tradicionalnih formi religioznosti.

Tabela 9. *Struktura odgovora na pitanje: Ramazanski post doživljavam kao:*

Odgovori		Uèestalost odgovora	Odgovori u %
Validno	Obavezu	137	56.4 %
	Tradicionalni obred	15	6.2 %
	Dobrovoljni èin pobožnosti	74	30.5 %
	Društveni "trend" – kad moji poste, postit èu i ja	3	1.2 %
	Ne zanima me uopèe	3	1.2 %
	Ne želim se izjasniti	10	4.1 %
	Otvorenih odgovora	1	0.4 %
	Ukupno	243	100.0 %
Nisu odgovorili		0	0 %
Ukupno		243	100.0 %

Iz prethodne tabele se zaključuje da malo iznad pola anketiranih, tačnije 56.4% post smatra obaveznim, što je u skladu sa učenjem Islama. 30.5% ispitanika, strogo obaveznu dužnost – ramazanski post, smatraju dobrovoljnim činom pobožnosti. Anketirani učenici Medrese su u velikom procentu (njih 29, odnosno 96.7%) iskazali odnos prema ramazanskom postu – kao obavezu. 1 ispitanik ili 3.3% se nije želio izjasniti po ovom pitanju.

Zekat – duhovno i materijalno čišćenje

Islam kao cjelokupni sistem življenja regulisao i uredio je sve aspekte čovjekovog života. Čovjek nije samo biće duhovnosti, i vjera od njega ne želi da načini meleka. Njen temeljni zadatak jeste da čovjeku osigura boljitak kako u ovomsvjetskoj, tako i ahiretskoj perspektivi. Od pravovjernih, Bog traži da se udružuju i potpomazu u dobročinstvu.¹³ Pomaganje drugog može biti na više načina, no onaj najzastupljeniji jeste materijalni vid. I Poslanik, ‘alehis-selam je u mnogo svojih izreka afirmirao pomaganje drugog, kazujući da pomaganjem drugog, čovjek biva pomognut od strane Uzvišenog Boga¹⁴, i da dobročinstvom pored nagrade na Budućem Svijetu, produžuje svoj ovomsvjetski život¹⁵.

Jedan od osnovnih ciljeva svake religije jeste organiziranje čovjekovog individualnog i društvenog života, i

na taj način da se, uvjetno kazano, postigne vanjska harmonija unutar koje čovjek stiče spoznaju o svom izvornom porijeklu. U učenju islama ova uloga religije je naročito istaknuta. Iz teološke perspektive život se očituje kroz vanjsku i unutrašnju dimenziju.

Potrebno je obje dimenzije zajednički tretirati, jer ostati na jednoj znači postići samo polovično samospoznanje, koje nije dovoljno. Zekat kao jedan od temeljnih obreda, može se motriti kroz tri dimenzije: šerijat¹⁶, tarikat i hakikat. U kontekstu ovog rada, zanimaju nas duhovna/simbolička značenja zekata (Silajdžić 2005 : 372).

Prije svega temeljni obredi u islamu nisu svedeni na vanjsku kulturalno-ritualnu formu. Oni prije svega u sebi sadrže bogata i iznijansirana duhovna i simbolička značenja koje čovjek može dosegnuti u zavisnosti od stupnja vjere koju ima u svome srcu, odnosno snage njegove samospoznaje.¹⁷ Jedno od simboličkih značenja zekata se krije u porijeklu stvari na koje se on izdvaja. Naime, zekat se izdvaja na stvari koje pripadaju trima carstvima: mineralnom (zlato i srebro), vegetabilnom (pšenica, ječam, datule i suho grožđe), i animalnom (deve, goveda i ovce).

U čemu se ogleda izrečena simbolika? Kada se ova simbolika primijeni na subjekta izdvajanja zekata, čovjeka, uočljivo je da njegovo tijelo pripada carstvu minerala, njegovi nokti i kosa pripadaju biljnome svijetu, i u konačnosti njegove strasti kako one

vanjske tako i unutrašnje pripadaju animalnom carstvu. I stoga izdvajanjem zekata, vjernik postiže temeljito čišćenje, koje podrazumijeva sve njegove sastavine, odnosno njegovu nepodijeljenu egzistenciju.¹⁸ U kontekstu individualnog duhovnog čišćenja, za predstavnike hakikata, peti stavak kur’anske sure *El-Muddesir/Pokrivene*¹⁹, sadrži najvažniju simboliku zekata. Ova vrsta zekata/čišćenja podrazumijeva čišćenje svake moguće restrikcije Univerzalne Istine čime se iz primordijalnog stanja ulazi u neprirrodno stanje – stanje širka. I najefektniji zekat je onaj koji rezultira povratkom čovjeka njegovoj preegzistentnoj i jedinoj istinskoj naravi. Na tom putu čovjek se oslobađa okova raznih kumira ili lažnih božanstava koji ga ograničavaju u prostoru ranije spomenuta triju carstva, te očišćen ulazi u svijet u kojem pronalazi svoj primordijalni smisao.²⁰ Također, u duhovnom smislu zekat/čišćenje je svojevrsna preventiva svega onoga što bi čovjeka moglo odvesti u širk. Samo sopstvenim pročišćavanjem, čovjek može zadobiti spasenje.²¹

Preko ustanove zekata, čovjek, pripremljen, duhovno ojačan i nadahnut snagom apsolutnog Gospodara svih svjetova, izvora snage, lijepoga i uzvišenoga vrhovnog inauguratora reda i zakonitosti u svijetu, staje na zemlju i ulazi u društvo. Uz vjeru u Boga, koja čini duhovnu komponentu, ustanovom zekata društvo dobiva još jednu dimenziju u vidu materijalne

¹³ *Dobročinstvom i bogobojaznošću vi se pomažite, a u grijehu i neprijateljstvu vi ne sudjelujte!* Kur’an 5:2.

¹⁴ POd Ebu Hurejre se prenosi da je Poslanik, ‘alehis-selam rekao: *Allah pomaže svome robu dokle god Njegov rob pomaže svome bratu.* Hadis bilježi Muslim. Vidi v.: Fadil Fazlić, “Hadisi Muhammeda, ‘alehis-selam o učenju Kur’ana”, Takvim Rijaseta islamske zajednice u Bosni i Hercegovini za 2007., str. 45.

¹⁵ Od Selmana, r.a., se prenosi da je Glasonoša Božije Riječi rekao: *Suđeno može spriječiti samo dova, a život produžiti jedino dobročinstvo!* Hadis bilježi Tirmizi. Vidi v.: Zuhdija Hasanović, “Dova- srčika ibadeta” Takvim Rijaseta islamske

zajednice u Bosni i Hercegovini za 2012., str. 101.

¹⁶ O vanjskim, šerijatsko-pravnim značenjima zekata je pisano od strane *doktora Zakona*, i na našem jeziku postoji znatan broj radova na ovu temu, od savremenih autora na našem jeziku pogledati radove prof. Enesa Ljevakovića “Zekat – važna islamska obaveza i ibadet” časopis Zehra, broj 5, oktobar/novembar 2001.; prof. Mustafe Hasanija “Šematski prikaz razlika između zekata, sadekat u’l-fitra i poreza”, Preporod, XXXVI, br. 20/814, 15 oktobar 2005, i dr.

¹⁷ Više u: Silajdžić, A. “O simboličkim značenjima zekata”, u hrestomatiji *Uvod u nauku akaida*, prired. Nedžad Grabus, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2005., str. 372.

¹⁸ Isto, str. 373. 103. ajetom 9. kur’anske sure zekat je označen kao sredstvo postizanja čišćenja čovjeka (u duhovnom smislu: od grijeha, pohlepe..), te postizanja blagoslova: *Uzmi od dobara njihovih zekat da ih njime očistiš i blagoslovljenim učiniš.* Kur’an 9:103.

¹⁹ *I kumira se kloni!* Kur’an 74:5

²⁰ Kao primjer u tradiciji muslimana navodi se primjer Božijeg prijatelja Ibrahima, koji je okretanjem svoga Lica Stvoritelju svjetova (Kur’an 6:79.), svojim sunarodnjacima praktično pokazao kako se oslobađa od okova koji nastoje zarobiti čovjeka i izvesti ga iz njegove primordijalne prirode.

²¹ *Spasit će se onaj ko se sam pročistio.* Kur’an 91:9

komponente. Ove dvije komponente na kojima počiva društvo, koje čine osnov ljudskog postojanja, islam brižljivo čuva, razvija i nastoji da ih održi u ravnoteži i granicama njihovih funkcija (Đozo 1971b).

Putem zekata imućni muslimani iskazuju brigu za one koji su u slabijem materijalnom položaju od njih,

izdvajajući dio svoje imovine. Prema kur'anskom učenju, u imovini bogatih se nalazi dio imovine siromašnih.²² Na taj način Uzvišeni je regulirao socijalni aspekt života vjernika. Tim putem se koncentrirana moć i bogatstvo ravnomjerno raspoređuje na sve ljude, odnosno izgradi mehanizam pomoću kojeg se bogatstvo stalno

usmjerava od bogatih ka siromašnim. Izdvajanjem zekata u moralnom smislu siromašnima vraća istinsko ljudsko dostojanstvo i omogućava im da samostalno planiraju svoj život, dok im u materijalnom smislu osigurava elementarne egzistencijalne uvjete.

Kroz 9. pitanje na upitniku je istražen odnos učenika prema zekatu.

Tabela 10. Struktura odgovora na pitanje: *Kada bih bio – la bogat-a (bio –la obavezan-a izdvajati zekat):*

Odgovori		Učestalost odgovora	Odgovori u %
Validno	Rado bih to učinio –la	220	90.5 %
	Ne bih izdvajao –la Zekat	4	1.6 %
	Izdvajao –la bih Zekat, ali bi iznos bio po mojoj volji	8	3.3 %
	Ne želim se izjasniti	11	4.6 %
	Otvorenih odgovora	0	0 %
	Ukupno	243	100.0 %
Nisu odgovorili		0	0 %
Ukupno		243	100.0 %

Iz dobivenih rezultata na deveto pitanje veliki broj ispitanih gimnazijalaca, njih 90.5% se izjasnilo da, kada bi postali zekatski obveznici, rado bi ga izdvajali. Također u kontrolnoj grupi, maturantima Medrese “Džemaluddin Čaušević” je zabilježen veliki broj učenika koji su se izjasnili da bi zekat rado izdvajali (njih 93.4%).

Pitanja u upitniku o temeljnim praktičnim obavezama muslimana postavljali smo onako kako su one i propisivane.

Hadž – vrhunac Vjere i povratak iskonu

U teološkim spisima, obred hadža je pozicioniran obično na petom mjestu, iza *svjedochenja* pripadnosti vjeri, namaza, posta i zekata. Ukoliko sagledamo aspekte koji se nalaze unutar ovih važnih vjerskih institucija, uočiti ćemo da hadž u sebi

sublimira aspekte svih prethodnih islamskih šartova: duhovni, tjelesni i materijalni aspekt.

Hadž kroz duhovnu prizmu treba prije svega promatrati kao put prema stvarnoj Kući Božijoj, odnosno unutarnoj Kabi, što podrazumijeva unutarne ili duhovno putovanje. U tom kontekstu Božija Kuća ima raznolike dimenzije, od kozmičke Kabe (bejtul-ma'mur) koja je iznad fizičke Kabe u Mekki, do osobne Kabe koja je smještena u osobnoj čovjekovoj duši, što upućuje na srce čovjeka kao mikrokosmosa, poznatog još i kao razumna (obdarena razumom) čovjekova duša. (Silajdžić 2005:380)

Ustanova hadža ima svoje veoma važno mjesto u formiranju, jačanju i čuvanju muslimanskog društva. U hadžu se kriju ogromne mogućnosti u organiziranju jedne krovne zajednice koja bi ličila Organizaciji UN-a, kako je to, rekli bismo “euforično” još

1972. godine pisao rahmetli Đozo. (Đozo 1972c).

U vjerskom učenju hadž predstavlja vrhunac čovjekove pobožnosti, te nakon što čovjek ispuni prethodne uvjete vjere, hadžom kruniše svoje ibadete koje čini Uzvišenom Gospodaru.

Hadž, pored toga što u sebi objedinjuje ibadete iz svih ranijih šartova, predstavlja i vrhunac tih ibadeta u čovjekovom životu; hadž je vrhunac *takvaluka* – one najdublje svijesti o Allahu, dž.š., i odanosti Njemu. Hadž u sebi nosi mnogo simbolika: jednakost ljudi pred Bogom (kroz nošenje bijelih ihrama); spremnost na žrtvovanje radi postizanja ljubavi i milosti Božije (kroz sjećanje na događaj iz života Ibrâhîma, ‘alejhîs-selam, i njegova sina Ism’âila koji su bili spremni žrtvovati ono najvrjednije na ovom svijetu radi tog cilja), bacanjem kamenčića na Mini (gdje se obnavlja

²² Kada Uzvišeni Bog pojašnjava koji su kvaliteti stanovnika Dženneta bili

prisutni u zemaljskom životu, između ostalog kaže: *i u imecima njihovim za*

prosjaka i obespravljenoga dio jedan bi! Kur'an 51 :19.

zavjet odlučne borbe protiv prokletog šejtana), itd.²³

Prilikom sagledavanja značajki koje u sebi hadž sadrži, one se mogu izvesti:

- u akaidskom smislu:
 - jačanju *tevhida* – vjere u Jednog Boga
 - način otpuštanja svih čovjekovih grijeha²⁴
 - jedno od najvećih i Bogu najdražih djela²⁵

- u društvenom smislu:
 - upoznavanje ljudi, historije i kulturnog naslijeđa
 - upoznavanje drugih muslimana i povezivanje s njima radi činjenja dobra
 - zajedničko dogovaranje o zajedničkim općim potrebama
 - povezivanje prošlosti sa sadašnjošću.

10. i 11. pitanjem, koje se bavi istraživanjem odnosa prema hadžu, okončava se dio upitnika koji je za cilj ima utvrditi odnos prema temeljnim vjerskim praktičnim dužnostima. Kroz navedena dva pitanja istraženo je da li će učenici, kad steknu sve potrebne uslove, obaviti hadž (pitanje 10.), te koji su motivi koji bi utjecali na njih da hadž uopće obave (pitanje 11.).

Tabela 11. Struktura odgovora na pitanje: *Kada postignem sve uvjete za hadž:*

Odgovori		Učestalost odgovora	Odgovori u %
Validno	Hadž ću odmah obaviti	148	60.9 %
	Čekat ću da ostarim, pa ću onda obaviti hadž	49	20.2 %
	Hadž ne planiram obaviti, iako budem imao-la sve uvjete za to	13	5.3 %
	Ne želim se izjasniti	26	10.7 %
	Otvorenih odgovora	7	2.9 %
	Ukupno	243	100.0 %
Nisu odgovorili		0	0 %
Ukupno		243	100.0 %

²³ Ebu Hamid El-Gazali u Knjizi o tajnama hadža, koja se nalazi u II tomu njegovog najznačajnijeg djela *Oživljavanje vjerskih znanosti*, navodi skrivene tajne koje se nalaze u obredu hadža. Tako veli da onaj koji želi krenuti na put prema Kući Uzvišenog Allaha prije svega treba **čeznuti** za susret sa svojim Gospodarom, te biti **odlučan**, jer na taj način može ukrotiti svoje želje i prohtjeve i napustiti uživanja. Zatim je potrebno da **otkloni prepreke** koje se pred budućim hadžijom, a te prepreke su dugovi (materijalni, ali i moralni), te iskreno pokajanje Allahu zbog učinjenih grijeha. Sljedeća stvar na koju hadžija treba pripaziti jeste priprema puta i opskrba za putovanje (kako materijalna, tako i duhovna, a najbolja duhovna opskrba jeste *takva*- svijest o Bogu: *I za hadž popudbinu spremite, a najbolja je popudbina bojati se Allaha!* Kur'an 2:197). Kroz nabavak i oblačenje **ihrama**, hadžija treba se prisjetiti kefina (smrtne odjeće) koju će zasigurno obući, i da bude svjestan da putuje Allahu u goste. **Ulazak u Meku**, ističe on, označava ulazak u sigurnosnu zonu, gdje se hadžija osjeća sigurno od Božije kazne. **Pogledom na Kabu** hadžija u svom srcu osjeća njenu veličinu i uzvišenost, i osjeća kao da gleda njezinog Gospodara Koji je toliko uzvisuje i sveti. **Tavaf oko Kabe** osnačava jedan vid namaza, i prilikom činjenja tavafa, potrebno je osjećati istovjetni strah, nadu i ljubav kao što se osjeća prilikom obavljanja namaza. Tavaf

u stvari predstavlja oblitavanje srca koje snažno osjeća ovisnost o Gospodaru, a Kaba je samo forma tog osjećaja u svijetu očitovanja Allahove moći, ovisnost koja je nedostupna čovjekovim fizičkim spoznajnim čulima, nego koja spada u svijet Allahove vladavine (*alemul-mulk*). Čin **dodirivanja crnog kamena** hadžija daje prisegu na pokornost Uzvišenom Bogu, i u tome je odlučan jer ukoliko to iznevjeri zaslužiti će srdžbu Božiju. Prilikom **prihvatanja prekrivača Kabe i stajanja pred njenim vratima**, hadžija iskreno traži Allahovu blizinu iskazujući ljubav i čežnju za Kabom i njenim Gospodarom, tražeći Njegov blagoslov i zaštitu od vatre. **Hodanje između Saffe i Merve** je u stvari hodanje prostorom Uzvišenog Boga, dolazeći i odlazeći, i pritom pokazujući iskrenost i odanost u službi Njemu, i nadajući se milosti Njegovoj, poput sluge koji hoda kraljevskim dvorištem iščekivajući da će biti primljen od strane kralja. Također, gibanje između ova dva mjesta bi trebala podsjećati na gibanja dva tasa pravedne vage, Mizana, iščekujući koji će tas prevagnuti i što će se potom zbiti: nagrada ili kazna. **Boravak na Arefatu** simbolizira stajanje na Sudnjem danu, kada će svi ljudi biti okupljeni sa svojim vjeronavjesnikom, slijedeći ga i želeći postići njegovo zauzimanje (šefaaf), u neizvjesnosti da li će biti prihvaćeni ili odbijeni. Povinovanje Allahovoj naredbi i iskazivanje robovanja i potčinjenosti

Njemu, te punu spremnost i pripravnost na tom putu simbolizira **bacanje kamenčića na Mini**. Ono također predstavlja svojevrsni otpor i otkazivanje poslušnosti prokletom Iblisu, kako je to Božiji prijatelj Ibrahim, 'alejhis-selam učinio. Izvršavanje propisa **klanja kurbana** hadžija se još bliže približava Allahu Milostivom, uz nadu da za svaki dio kurbanskog tjela će njegov dio tijela biti spašen nesnosne džehennem-ske vatre. I u povratku kući će **posjeti Allahovog Poslanika, 'alejhis-selam**, poselamiti ga, donijeti salavate na njega, a kroz posmatranje minbera Poslanika 'alejhis-selam će zamisliti njegovo uspinjanje i njegovu dostojanstvenu pojavu, okružen muhadžerima i ensarijama, dok ih postiže na pokornost Uzvišenom Allahu. Vidi v. El-Gazali, *Oživljavanje vjerskih znanosti*, knjiga II, str.209-224.

²⁴ Prenosi Ebu Hurejre: "Čuo sam Poslanika, 'alejhis-selam, kada je rekao: *Ko obavi hadž radi Allaha, pa ne bude ružno govorio niti grijehio, vratit će se (čist od grijeha) kao što je bio na dan kada ga je majka rodila!* Hadis bilježi Buhari. Vidi v.: *Enciklopedija hadisa*, tom IV, str. 11.

²⁵ Prenosi Ebu Hurejre: "Upitan je Allahov Poslanik, 'alejhis-selam: "Koje djelo je najbolje?" Rekao je: *Vjerovanje u Allaha i Njegova Poslanika!* Rekoše: "Šta onda?" Reče: *Borba na Allahovome putu!* Rekoše: "Zatim šta?" Reče: *Bez grijeha učenjen hadž!* Hadis bilježi Buhari. Vidi v.: <http://ba.biaghb.com/category/islam-blog/>, učitano: 20.11.2014.

Kod većine ispitanika (60.9%), kao i onih koji su svoje odgovore upisivali (2.9%) očituje se da kada postignu sve uvjete za hadž planiraju obaviti. 20.2% se izjasnilo da obavljanje hadža planiraju odgoditi za starost, što je sve doskora, bila tendencija kod naših hadžija uopće.

I kod učenika Medrese je u većini (90%), prisutno mišljenje da će hadž obaviti odmah po ispunjenju neophodnih uslova. Generalno gledajući, odnos gimnazijalaca prema zekat (90.5%) i hadžu (60.9%), znatno je intenzivniji nego prema namazu (kojeg redovno obavlja 1.6%

ispitanika), te ramazanskom postu (kojeg redovno prakticira 53.5% ispitanih učenika), u smislu izvršavanja tih obaveza.

Što se tiče motiva odlaska na hadž, ispitanici su u većini naveli da je obli-gatnost hadža najveći motiv zašto bi oni izvršili ovu vjersku obavezu.

Tabela 12. Struktura odgovora na pitanje: Ukoliko bih se odlučio-la da obavim hadž, to bih učinio-la:

Odgovori		Učestalost odgovora	Odgovori u %
Validno	Jer je vjerska obaveza	171	70.4 %
	Jer bih želio -la upoznati Sveta mjesta Mekku i Medinu	43	17.7 %
	Jer bih želio-la upoznati gradove kroz koje se prolazi na putu do Mekke	4	1.6 %
	Da bih šopingovao-la	1	0.4 %
	Ne želim se izjasniti	17	7.0 %
	Otvorenih odgovora	7	2.9 %
	Ukupno	243	100.0 %
Nisu odgovorili		0	0 %
Ukupno		243	100.0 %

Pored 17 ispitanika (7%) koji se nisu željeli izjasniti, većina njih (70.4%) su naveli da bi odlazak na hadž bio motiviran obavezom da ispune i tu vjersku obavezu.

I kod učenika Medrese je snažno izražena spremnost da se ispuni vjerska obaveza obavljanja hadža (90%), dok je 10% ispitanika odluku za obavljanje hadža vezalo za želju da upoznaju Sveta mjesta Mekku i Medinu.

Zaključci

Tradicionalna vjerska praksa predstavlja važan segment u životu religiozne osobe. Praktičnom primjenom vjerskih postulata, osoba potvrđuje svoj religijski identitet. U učenju islama posebno je akcentirana važnost praktične implementacije duhovnih temelja vjere.

Na temelju rezultata ispitivanja o odnosu prema Kur'anu (čitanju, slušanju njegovog recitiranja), zaključeno je da ispitanici nedovoljno posvećuju pažnju učenju ili čitanju Kur'ana.

Na osnovu dobivenih podataka o odnosu muslimanskih gimnazijalaca

USK prema namazu zaključuje se da većinski dio namaz redovno ne prakticuje. Također, u pogledu obavljanja namaza zaključeno je da učenici intenzivnije namaz obavljaju u blagoslovljenom mjesecu Ramazanu. Na temelju odgovora u istraživanju, neobavljanje namaza u učenicima budi osjećaj neugodnosti, ali i pored takvog osjećaja većina je ustrajna u neizvršavanju namaza.

Imajući u vidu da se kroz namaz vjernik kontinuirano prisjeća Boga (Kur'an 20:14), i da obavljanje namaza odvraća od svega što je ružno (Kur'an, 29:45), u neizvršavanju namaza kod dijela anketiranih učenika može se tražiti i jedan od uzroka pojave delinkvencije i konzumacije raznih opijata koje su prisutne kod učenika, naročito srednjoškolske dobi. Isto tako, na temelju rezultata o učestalosti posjeta džamiji, zaključuje se da učenici rijetko to čine. Kada je u pitanju obavljanja namaza kod kuće, zaključeno je da bi učenici namaz redovno obavljali ukoliko bi se namaz prakticirali svi ukućani.

U dobivenim rezultatima o prakticiranju ramazanskog posta, zaključeno je da većinski broj ispitanika prakticiraju redovno post u mjesecu Ramazanu, ali i da za vrijeme posta redovno obavljaju namaze. Ono što se zaključuje na osnovu dobivenih rezultata vezanih za stav ispitanika o stepenu obligatnosti ramazanskog posta jeste da znatan broj ispitanika (39,4%) ne doživljava ramazanski post kao obavezu.

U pitanjima koji tretiraju materijalno izdvajanje (sadaka, zekat) zaključeno je da ispitanici imaju pravilan odnos prema ovim dužnostima, što znači da bi izvršavali ove dužnosti ukoliko postignu potrebne uvjete za to. Kada je u pitanju odnos prema obavezi obavljanja hadža, utvrđeno je da ispitanici kada bi stekli potrebne uvjete obavili bi hadž.

Analizirajući rezultate vezane za osnovne vjerske dužnosti, zaključeno je da su ispitanici spremni na izvršavanje dužnosti za koje nemaju uvjete (zekat, hadž), dok kada je u pitanju namaz kojeg mogu izvršavati, nisu zainteresirani.

Iz prezentiranih zaključaka potvrđuju se hipoteze vezane za osnovne vjerske obrede/praksu, gdje je zaključeno da veliki broj ispitanika zanemaruje obavljanje namaza, i značajan broj u prakticiranju ramazanskog posta, dok je u pitanjima zekata i hadža zaključeno da ispitanici imaju pozitivan odnos prema ove dvije vjerske dužnosti.

Iz svega navedenog zaključuje se da ispitanici, muslimanski gimnazijalci

Unsko-sanskog kantona, prema tradicionalnoj vjerskoj praksi u nekim segmentima imaju veoma pozitivan odnos (zekat, hadž, brak), dok je kod namaza prisutan negativan odnos koji se manifestira kroz neredovno izvršavanje ili napuštanje ovog vjerskog obreda.

U nastojanju poboljšanja odnosa muslimanskih gimnazijalaca Unsko-Sanskog kantona prema tradicionalnoj vjerskoj praksi neophodno je da

se svi nadležni za njihov odgoj (roditelji, vjeroučitelji, odgajatelji) još aktivnije uključe u nastojanju da oni svoje vjerske dužnosti uredno i redovno obavljaju. Ključna stvar, po našem mišljenju, se krije u našem vlastitom odnosu prema prakticiranju vjere, jer ukoliko mi kao roditelji i odgajatelji budemo našoj djeci davali pozitivan lični primjer, zasigurno je očekivati da će nas u tome slijediti.

Izvori i literatura

- Đozo, Husein (1971). "Islam.Namaz.", Sarajevo: *Glasnik VIS-a,XXXIV/1971*; br. 9-10, str. 446-451.
- Đozo, Husein (1971a). "Islam. Zekat.", *Glasnik VIS-a,XXXIV/1971*; br. 11-12, str. 557-564.
- Đozo, Husein (1972a). "Islam.Kur'an.", Sarajevo: *Glasnik VIS-a,XXXV/1972*; br. 7-8, str. 309-317.
- Đozo, Husein (1972b). "Islam.Post.", Sarajevo: *Glasnik VIS-a,XXXV/1972*; br. 1-2, str. 1-8.
- Đozo, Husein (1972c). "Islam. Hadž ", *Glasnik VIS-a,XXXV/1972*; br. 3-4, str. 113-121.
- El- Gazali, Ebu Hamid (2004a). *Oživljavanje vjerskih znanosti*, Sarajevo: Bookline, knjiga I.
- El- Gazali, Ebu Hamid (2004b). *Oživljavanje vjerskih znanosti*, Sarajevo: Bookline, knjiga II.
- Fazlić, Fadil (2007). "Hadisi Muhammeda, 'alejhis-selam o učenju Kur'ana", Sarajevo: Takvim za 2007, Rijaset islamske zajednice u BiH.
- Hafizović, Rešid (1996). *Teološki traktati 1: o načelima islamske vjere*, Zenica: Bemust.
- Hafizović, Rešid (2014). "Ramazanskim postom dodirujemo iskonsku prirodu stvari".
- Handžić, Mehmed (1968). *Es-Sunne'* (41 hadis s prijevodom i komentarom), Sarajevo: bez imena izdavača. Internet:www.ibn-sina.net
- Hasanović, Zuhdija (2011). "Takva", Sarajevo: Takvim za 2011, Rijaset islamske zajednice u BiH, str. 91-92.
- Hasanović, Zuhdija (2011). "Dova-srčika ibadeta", Sarajevo: Takvim za 2012, Rijaset islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.
- Silajdžić, Adnan (2005). "O simboličkim značenjima zekata", Uvod u nauku akaida, Sarajevo: Fakultet islamskih nauka

الموجز

موقف طلاب المدارس الثانوية المسلمين في إقليم أونسكو سانسكي من القرآن الكريم وأركان الإسلام (الصلاة والصوم والزكاة والحج)

حارس إسلامتشفيتش

يعاني الإنسان المعاصر من أزمة الهوية الدينية، وينجم عن هذه الأزمة تقصير في أداء الواجبات الدينية الأساسية أو تركها، لذا ناقشنا في هذا العمل موقف طلاب المدارس الثانوية المسلمين في إقليم أونسكو سانسكي من القرآن الكريم والعبادات الأساسية في الإسلام. وبعد إتمام البحث، وبناء على نتائج استقصاء المجموعة المستهدفة، عرضنا في العمل مؤشرات موقف طلاب المدارس الثانوية في إقليم أونسكو سانسكي من أشكال التدين التقليدية، وحالة تأدية العبادات عندهم، مع نهاية مرحلة الدراسة الثانوية.

الكلمات الرئيسية: طلاب المدارس الثانوية المسلمين في إقليم أونسكو سانسكي، الصلاة، الصوم، الزكاة، الحج.

Summary

ATTITUDE OF THE MUSLIM STUDENTS OF HIGH SCHOOLS/ GYMNASIUMS IN UNA-SANA CANTON TOWARDS THE QUR'AN AND THE BASES OF ISLAMIC TEACHINGS- THE PILLARS OF ISLAM (SALAH, FASTING, ZAKAT AND HAJJ)

Haris Islamčević

Keeping in mind the crisis of religious identity of contemporary times that result, among other things, in abandoning and not fulfilling basic religious duties, this article reflects upon the attitude of highschool students towards the Qur'an and basic religious practise in Una-Sana Canton. After the research was carried out on bases of a questionnaire of the target group, in this article we present the indices of the attitude of final year students of high school in this canton towards the traditional forms of religious expression.

Key words: the Muslim students of high schools in Una-Sana Canton, salah, fasting, zakat, hajj